

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1935

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ *

Στό «Λαό των Μουνούχων», στην «Ιστορία του Άχθου Παχώμιου», στις «Φυλακές», στους «Σκλάβους Πολιορκημένους», στο «Σολωμό χωρίς Μεταφυσική», στα άρθρα, στις μελέτες που δημοσίεψε σ' έφημερίδες και περιοδικά στα μεταξύ διαστήματα, τέλος στην «Άληθινή Απολογία του Σωκράτη», τό τελευταίο του έργο, πεζά ή έμμετρα, σατυρικά ή λυρικά ή καθαρά θεωρητικά, πάντα όμως με θέρμη, με πολεμικότητα, με μοναδικό σατυρικό και λυρικό οίστρο, την ίδια ιδεολογία έχει για κύριο κίνητρο των έμπνεύσεών του ο Βάρναλης: τό Μαρξισμό. Τή ζωή τήν έρμηνεύει «ρεαλιστικά» όπως είναι: με τις ασκήμιες της, με τους φόβους της, με τις πλάνες της, με όλες τις ανθρώπινες βρωμιές και τις αδυναμίες. Και τήν έρμηνεία του αυτή μάς τή δίνει όλο και πιο φιλοσοφική και σατυρική, συγχρόνως δέ, καθώς οί διαθέσεις και οί προθέσεις του έχουν ανάγκη από μεγαλείτερο άπλωμα όλοένα, σέ έργα όλο και πιο συνθετικά, πιο πλατειά.

Ό «Λαός των Μουνούχων» είναι ή συμβολική και σατυρική αφήγηση τής δημιουργίας του άστικού κράτους και όλων των άστικών αξιών, τόσο αδιάσπαστα συνδεμένων και πού ή μιά φέρνει τήν άλλη: τής πατρίδας, τής ιδιοκτησίας, του χρήματος, τής ανάγκης του πολέμου. Με τους Μουνούχους συμβολίζει όρισμένη κατηγορία ανθρώπων ο Βάρναλης, τους ιδεαλιστές, και όχι τή μάζα, τό λαό, όπως είπαν. Γιατί άλλιώς, τό έργο του, εκτός πού θά ήταν φανερά άπαισιόδοξο, θά βρισκόταν σέ όλοφάνερη αντίφαση με τή θεωρία του. Θά παρουσίαζε τή μάζα έμφυτα δουλική, ανέλευθερη, άνίκανη, λοιπόν, νά επαναστατήσει ή νά διατηρήσει καν τό καθεστώς τής έλευθερίας, πού θά τής δημιουργούσαν τυχόν μερικά δυνατότερα άτομα. Θά ήταν μιά τέτοια αντίληψη άρνηση του μαρξισμού, πού πιστεύει τις μάζες όχι αιώνια παθητικές, αδρανείς, στάσιμες, άλλ' ίσια ίσια μεταβλητές και εξέλιξιμες.

Τήν ίδια κριτική του χριστιανικού ιδεα-

λισμού—στό ιδεαλιστικώτερό του φαινέρωμα, τόν άσκητισμό,—πού έκανε στό διάλογο μεταξύ Προμηθέα και Ίησού, κάνει και στην «Ιστορία του Άγιου Παχώμιου» ο Βάρναλης. Έδω, τό χριστιανισμό τόν αντιπροσωπεύει ο Παχώμιος, αναχωρητήν τής Αιγύπτου, και τόν ύλισμό, ή θυγατέρα του Διαβόλου, πού προσπαθεί νά βάλη τός Παχώμιο σέ πειρασμό, νά του άνοίξη τά μάτια στην άληθινή ζωή. «Είμαι, του λέει, τό πνεύμα του ωραίου και του άληθινοϋ. Άλλάζω μορφές, όσο αλλάζουνε οί καιροί. Είμαι ή δίψα τής έρευνας, ή θέληση τής Προόδου, είμαι όλες οί τέχνες.»

Η θυγατέρα του Διαβόλου αναστατώνει, όπως είναι φυσικό, άλλωστε, όλους τους μοναχούς και τις μοναχές των άσκηταριών του Νείλου, και τους πείθει νά κατεβούν στις πολιτείες και νά ξαναγίνουν άνθρωποι με ζωντανές αισθήσεις. Μά εκεί, από σκλάβοι του Θεού και του έαυτού τους, οί «τέως» καλόγεροι γίνονται σκλάβοι των δυνατών. Ζούν βουτηγμένοι στό μεθοκόπι, στην ψευτιά, στην κλεψιά και στό φόνο. «Περάσανε, λέει στό τέλος μελαγχολικά ο συγγραφέας, 16 αιώνες από τότες, χωρίς ν' αλλάξει τίποτε. Η σκλαβιά τους πήρε διάφορες μορφές, μά έμεινε πάντα σκλαβιά. Πότε πάλι θάρθει ο Διάβολος νά τους ξεσηκώσει όχι για νά σκορπίσουνε, παρά για νά ένωθοϋνε, κι όχι για νά κρυφτοϋνε μέσα στό σκοτάδι, παρά για νά γκρεμίσουνε με τά πελέκια τις σιδερένιες πόρτες και νά μποϋνε με τή βία και με τό δικίο τους μέσα στό παγκόσμιο φώς; Πότε;»

Με τις «Φυλακές», καυστικώτατη σάτυρα όρισμένων άστών πού για ν' άποχτήσουν εύκολο κέρδος, είναι έτοιμοι νά έκμεταλλευθοϋν τά πάντα, ως και τους φυλακισμένους ακόμα, ο Βάρναλης μπαίνει στη νεοελληνική ζωή. Αρχίζει νά χρησιμοποιή θέματα πού παρέχει ή σημερινή κατάσταση του άστικού πολιτισμού στον τόπο μας, και έτσι γίνεται ένας από τους πρώτους Έλληνες μαρξιστές πού μάχονται φανερά για τήν άνατροπή των άστικών αξιών στην Έλλάδα.

Αυτή, ωστόσο, ή στροφή του Βάρναλη πρός τή νεοελληνική πραγματικότητα και

(*) Συνέχεια από τό προηγούμενο και τέλος.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ή καλλιτεχνική χρησιμοποίησή της, φανερώθηκε πλατύτερα και δυνατώτερα ως τώρα, σ' ένα ποίημα συνθετικό, στους «Σκλάβους Πολιορκημένους», χωρισμένο σε τέσσερα μέρη που δεν τὰ συνδέει όμως ούτε κοινός μύθος, ούτε κοινά πρόσωπα, αλλά μία ιδεολογική ένότητα μόνο.

Κυριώτερο μέρος του ποιήματος είναι το δεύτερο, «Ο Πόλεμος». Θέμα του, το ίδιο θέμα των «Ελευθέρων Πολιορκημένων» του Σολωμού, ή «Εξόδος δηλαδή. Μά ο ποιητής δεν περιγράφει αντικειμενικά τον πόλεμο, αλλά τὰ αίσθήματα, τις σκέψεις και τὰ συναισθήματα που ξυπνά ο πόλεμος στις ψυχές των αγωνιστών, ή καλύτερα μερικών αντιπροσωπευτικών τύπων. Κανένα φτέρωμα ιδεαλιστικό, καμμία γενναία ηρωική στους ανθρώπους αυτούς. Αισθάνονται και σκέπτονται όπως στην πραγματικότητα αισθάνονται και σκέπτονται οι άνθρωποι τέτοιες στιγμές: ύλιστικά. Πόνος και θπασυδημός και καύμος για' την αλλοτινή τους γλυκειά ζωή, νά τὰ αίσθήματά τους. Ο «άντρας» λέει τον πόνο του πικρά, νοσταλγεί τή γυναίκα του, τὰ παιδιά του, τὰ χωράφια του, όπου ξερνε τὰ βόδια του, μακαρίζει — τόση είναι ή έξουδένωση του — τους πεθαμένους.

Ακόμα πιο λυγισμένη δείχνεται ή γυναίκα. Θυμάται όλα τὰ καλά, όλες τις ετυχίες της ζωής, φέρνει στο νοῦ της — χαρούμενη καθημερινή εικόνα — τον άντρα της :

Και νά σε βλέπω νά γυρνᾶς,
καλέ μου, απ' τὸ χωράφι,
μπροστά σου βόδια κόκκινα,
πίσω οὐρανὸς χρυσάφι.

Τὴ στιγμή της έξόδου, ένας σκεπτικιστὴς συλλογίζεται πῶς, και ἂν σωθοῦν οἱ Ἕλληνες, τύραννο μονάχα θ' ἀλλάξουν και τίποτε ἄλλο :

Τὰ ματάκια μου κλειδῶνω
και στήν ἄβυσσο ἀπολιέμαι.
Οὔτε φόβο κι οὔτε πόνο
νοιῶθω πιά, και συλλογιέμαι
ποῦ ή τύχη ἂν μᾶς φυλάξει,
μοναχά ὁ ὄχτρος θ' ἀλλάξει !

Ἐνας τρελλός, τέλος, πού προχωρεῖ μπροστά πολὺ ἀπὸ τὸ τρομαγμένο πλήθος χορεύοντας και τραγουδώντας, κάνει τις ἀκόλουθες σκέψεις :

Ὅλα ἐδῶ χάμου ψέφτικα.
Δέ σ' ἐζήσα, ὄνειρέφτηκα,
μαύρη ζωή, ὄλη πίκρο.
Μά θά χαρῶ σε λευτεριά,
αἰῶνια Ἀλήθεια κι ὁμορφιά,
σάν θά περάσω ἀντίκρα !

Νάχαμ' ἕνα βασιλιά
δράκο μὲ χοντρόλαιμο,
σέρτικο κι ἀράθυμο,
γιὰ νά κάνει πόλεμο !

* Ἄμποτε λίγο νά δυνόμουν
γιὰ μιὰ στιγμή νά τρελαινόμουν·
ὁ σαλεμένος νοῦς
και τὰ κλεισμένα τσίνορα
νά μὴν ξαμῶνουν σῦνορα,
και χώριους οὐρανοῦς !

Νά ἰδῶ τὸν κόσμο ἀνάποδα :
τὸν ἀδερφό μου ξένο
και τὸν ὄχτρο μου ἀδέρφι μου
ἀδικασκοτωμένο !

Κάπως στενά, πολὺ ὕλιστικά βλέπει τοὺς Ἕλληνες τοῦ 21 ὁ Βάρναλης. Τὰ γενναῖα φτερουγίσματα της ψυχῆς δὲ λείπουν ποτέ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους και μάλιστα στις στιγμές τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν. Κι' ἔπειτα είναι τάχα σωστό και μᾶς ὠφελεῖ σὲ τίποτα νά χαμηλώνουμε και νά γυμνῶνουμε τόσο πολὺ τὴν ἠθική μας ὑπόσταση; Δὲν τὸ πιστεύω.

Μὲ τὴν ἴδια διάθεση ἐξετάζει ὁ Βάρναλης και τὸ σολωμικό ἔργο στο «Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική». Ὅμως ἐδῶ είναι πολὺ πιὸ δικαιολογημένος. Μᾶς παραμόρφωσαν τόσο πολὺ και τόσο σκόπιμα κάποτε τὸν ποιητὴ τοῦ «Λάμπρου» οἱ τυφλοὶ θαυμαστές του, ὥστε ἀξίζε ἐπιτέλους νά μελετηθῆ και κάπως πιὸ ἀντικειμενικά». Πραγματικά, ὁ Σολωμός παρουσιάστηκε πολὺ διαφορετικός, ὡς ἄνθρωπος ἰδίως, ἀπὸ ὅ,τι στ' ἀλήθεια ἦταν, γιατί ὄλοι τὸν μελέτησαν, και πρό πάντων ὁ Πολυλάς, μὲ ὑποκειμενικό, «λυρικό» τρόπο, ἐνῶ ὁ μόνος σωστός τρόπος θά ἦταν ὁ ἀντικειμενικός. Μποροῦμε, ἐξετάζοντας τὸ ἔργο και τὴ ζωὴ ἐνός ποιητῆ, ἐνός καλλιτέχνη, μὲ τὸν τελευταῖο τοῦτον τρόπο, νά φτάσουμε στήν «ἀλήθεια»: Ὅχι βέβαια μποροῦμε ὁμως, πιστεύουν ὅσοι χρησιμοποιοῦν τὴν ἀντικειμενική κριτική, νά φτάσουμε, ὅσο γίνεται περισσότερο, τὴν ἀλήθεια. Ἐτσι κι ὁ Βάρναλης, ἐξετάζοντας τὸ Σολωμό ὅπως τὸν ἐξετάζει, ἔχει τὴν ἰδέα ὅτι, ἂν δὲν ἐξακριβῶνῃ καθέκαστα και γεγονότα και τὰ κίνητρα τῶν πράξεων και τὸ χαρακτήρα πέρα ὡς πέρα, ἀνοίγει ὁμως τὸ δρόμο γιὰ νά ἐξακριβωθοῦν ὄλ' αὐτὰ μιὰ μέρα ὅσο είναι δυνατόν τελειότερα.

Σάν ἰδεαλιστές, οἱ τυφλοὶ θαυμαστές τοῦ Σολωμοῦ πίστευαν — μὰ τὸ πίστευαν ; — ὅτι δὲ μπορεῖς νά εἶσαι τρανός καλλιτέχνης ἂν δὲν εἶσαι και ἀπόλυτα ἠθικός ἄνθρωπος; φορτώσανε λοιπὸν τὸ Σολωμό (μὰ λίγο και ἀπὸ «πολιτική» «συνομωσία τῆς σιωπῆς» σὲ ὄλα τὰ Ἐφτάνησα γύρω ἀπὸ τὸν Κάλβο, και τοῦτο, μὰ τὸν Δία, φαίνεται ἀχώνευτο) μὲ χίλια ψεύτικα σολίδια και προσπάθησαν νά δείξουν πῶς ἦταν ἰδανικός τύπος ἀνθρώπου (φυσικά δὲ και ποιητοῦ) σὲ ὄλα. Τούτῃ τὴν ἀντίληψη τὴν τόσο ἀστήριχτη — μὰ δὲν εἶχαν φυλλομετρήσει οἱ «θαυμαστές» μήτε μιὰ βιογρα-

φία «μεγάλου άνδρός»; — την πολεμᾶ ὁ Βάρναλης ἰσχυρίζεται, πολὺ σωστά, ὅτι ἡ τελειότητα, καθὼς λέει, τῆς *partie propre* τοῦ ἀνθρώπου (ἠθικότητα, θρησκευτικότητα, φιλοσοφικότητα, πατριωτισμός, κτλ.) δὲν εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς τέλει καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Ὁ Σολωμός σάν ἀνθρώπος — τὸ ξέρουμε χάρις στὶς πρόσφατες ἐρεῦνες, πρὸ πάντων — δὲν ἦταν ἐξαιρετικός. Πολλὰ ἐλαττώματα, πολλὲς ἀδυναμίες, ὑποταγὴ στὸ εὐδαιμονιστικὸ τοῦ ἐναστικτο ποῦ δὲν τὸν ἄφησε νὰ πάρῃ μέρος καὶ πιὸ πρακτικά, παρὰ μόνον ἀπὸ μακρὰ καὶ πνευματικά — ἀδιάφορο ἀντὶ τὴ συμμετοχὴ τούτῃ ἦταν ἢ πιὸ πολὺτιμη καὶ ἢ πιὸ οὐσιαστικὴ — στὸν Ἄγωνα. Καὶ ὡς ποιητῆς; Καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ ἔχει ὁ Βάρναλης πολλὰ ἐπιφυλάξεις, ὅπως καὶ γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἄφου ξεκαθαρίσει πέρα ὡς πέρα — καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πιὸ σημαντικό καὶ τὸ πιὸ «νέο» μέρος τοῦ «Ὁ Σολωμός χωρὶς μεταφυσική» — τὴν καταγωγὴ τῶν ἰδεῶν τοῦ ποιητῆ τοῦ «Ὑμνου», ποῦ τὶς ἀνάγει ὅλες στὴ γερμανικὴ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία καὶ πρὸ πάντων στὸν ἐγγελιανισμό, ὁ Βάρναλης βρίσκει πὼς εἶναι ἄγονες γιὰ τὴν ἐποχὴ μας. Ἄγονες γιατί βγήκαν ἀπὸ τὰ βιβλία — μὰ σὲ τοῦτο σίγουρα δὲν κρίνει σωστά(!) — καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν πείρα καὶ ἀπὸ τὴν ἀμεση σύγκρουσή του μὲ τὰ γεγονότα.

Μὰ δὲν εἶναι μονάχα ἄγονες σήμερα πιά οἱ «ἰδέες» τοῦ Σολωμοῦ. Καὶ τὸ ἔργο του γενικά τὸ βρίσκει ὁ Βάρναλης φιλολογικὸ — ἀλλὰ καὶ ἐδῶ βλέπει τὰ πράγματα σφαλικά — καὶ ὄχι δημιουργικὸ. Καὶ τοῦτο γιατί, καθὼς λέει, θέλησε ὁ ποιητῆς τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» «νὰ ἐφαρμόσει ἄκρο ἰδεαλισμὸ σ' ἓνα σύγχρονο καὶ ἀμεσο γεγονός».

***

Καθαρὸ κριτικὸ ἔργο, κριτικῆς φιλολογικῆς ἐννοῶ, δὲν ἔγραψε ἄλλο ὁ Βάρναλης. Ὡστόσο, καὶ ἡ «Ἀληθινὴ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη», ὅπως καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ἔργα τοῦ Βάρναλη, εἶναι μιὰ κριτικὴ, κριτικὴ γενικώτερη τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν ὅπως τὶς βλέπει συγκροτημένες καὶ ἐκδηλωμένες στὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτη ἕνας σημερινὸς μαρξιστῆς. Καὶ ἡ κριτικὴ αὐτὴ εἶναι, καθὼς πάντα συμβαίνει στὸν Βάρναλη, σατυρικὴ. Ἄλλωστε, τὰ δυὸ αὐτὰ πράγματα δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ καὶ ὡς ἓνα σημεῖο δὲν προ-

χωροῦνε μαζί; Ἡ στάση τοῦ κριτικοῦ ἀντίκρου στὰ πράγματα δὲν προϋποθέτει μοιραία καὶ κάποια σατυρικὴ ματιὰ; «Φέβγοντας, λέγει ὁ Σωκράτης τοῦ Βάρναλη στοὺς δικαστῆς του, μὲ παράτα καὶ σάλπιγγα ἀπὸ τὸνα τίποτα γιὰ τ' ἄλλο τὸ πιὸ τίποτα, κάνω γούστο νὰ κοροϊδέβω καὶ σὰς καὶ τὸν ἑαφτό μου. Τί τὰ θέλετε! Κρίνω θὰ πεῖ κοροϊδέβω!»

Καί, ἀληθινά, ὁ μαρξιστικώτατος αὐτὸς πρὶν ἀπ' τὸν Μάρξ Σωκράτης τοῦ Βάρναλη τί καφτερά, τί ἀλύπητα, μὰ καὶ τί χαριτωμένα ποῦ σατυρίζει τὸν ἀστισμὸ τῆς ἐποχῆς του! Μὲ τί φρεσκάδα καὶ ἀλεγρία, τί τσουχτερά καὶ κοφτερά, καταφέρνει στοὺς ἀντιπάλους του τὶς ἀπανωτὲς διαλεκτικὲς του μπηχτῆς: «Δυνατότεροι παντοῦ καὶ πάντοτε εἶναι οἱ κλέφτες», λέγει ὁ Σωκράτης, καὶ ἐξακολουθεῖ:

«Παραμύθια»; ... Αἱ λοιπὸν θὰ σὰς πῶ κι' ἓνα παραμῦθι, γιὰ νὰ ξεκουραστεῖτε! Μιά φορὰ κι' ἓναν καιρὸ οἱ κλέφτες τῆς πρώτης πολιτείας τοῦ κόσμου, ἀφου πλούτισαν ἀρκετά, ἀποφασίσαν νὰ ταχτοποιήσουν τὴ ζωὴ τους. Μπλοκάραν λοιπὸν τοὺς φτωχοὺς τῆς πολιτείας, κι' ἀφου τοὺς μαζώξαν στὴν πλατεία, τοὺς εἶπαν: «Ψηλά τὰ χέρια! Θέλουμε τὸ καλὸ σας. Δὲ θὰ σὰς πάρουμε τὰ φικάρια, τοὺς κασμάδες, τὰ σκιάρια, τὰ δισάκια καὶ τὰ ζεμπίλια σας μὲ τὸ ψωμοτύρι, τὰ τρύπια σας πουκάμισα καὶ τὶς ἀπάτωτες καλύβες σας ποὺ κάνουν νερά, σὰ βρέχει. Εἴσαστε λέφτεροι — (ψηλά τὰ χέρια!) Λέφτεροι νὰ ζεῖτε κατὰ τὸ κέφι σας, νὰ κερδίζετε, νὰ κάνετε κομπόδεμα, νὰ μεθᾶτε, νὰ χορέβετε, νὰ γεννοβολᾶτε καὶ νὰ πεθαίνετε. Ἐμεῖς θὰ σὰς μαθαίνουμε τὶς ἀλήθειες!... Θὰ σὰς δώσουμε πλούσια φαντασία κι' αἰσθαντικὴ καρδιά. Θὰ σὰς δώσουμε κι' ἀθάνατη ψυχὴ. Κι' ὅποιος ἀπὸ σὰς τοῦ γουστᾶρει, θὰ μπορεῖ νὰ γράφει ποιήματα, νὰ σκαρώνει θεωρίες καὶ νὰ δοξάζεται! Ὁ κυρίαρχος λαὸς θάσαστε σεῖς! Ἐμεῖς μονάχα θὰ σὰς κουμαντάρουμε. Θὰ φροντίζουμε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας σας — μ' ἓνα λόγο γιὰ τὴ λεφτεριά σας. Σεῖς θὰ δουλέβετε, καταπῶς θέλετε κι' ὅτι θέλετε κι' ὅσα θέλετε. Ἐμεῖς θὰ σὰς δινούμε δουλειά, φτάνει νὰ βρίσκεται, καὶ σεῖς θὰ μᾶς δίνετε τὰ κόπια σας.»

***

Μίλησα γιὰ ὅλο σχεδὸν τὸ ἔργο τοῦ Βάρναλη. Θὰ μπορούσα, βέβαια, νὰ κάνω λόγο καὶ γιὰ ἄλλα δευτερότερα ἔργα του — ποιήματα, νεανικά καὶ μεταγενέστερα, αἰσθητικὲς μελέτες καὶ ἀρθρα, μεταφράσεις — μὰ ὁ χῶρος ποῦ διαθέτω δὲ μοῦ τὸ ἐπιτρέπει. Καὶ ὅμως μερικὰ καὶ ἀπὸ τὰ δευτερότερα αὐτὰ ἔργα τοῦ Βάρναλη εἶναι ἀξιολογώτατα, ὅπως οἱ «Μοιραῖοι»,

(1) Τόσο πλούσια ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ προσωπικότητα, ἢ πιὸ πλούσια ποῦ εἶδε ὁ τόπος μας, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μὴν κάνῃ ζωὴ τὸ κάθε τί. Ἰδεαλιστῆς θάμνε ὁ Σολωμός καὶ ἂν δὲ διάβαζε οὔτε μιὰ ἀράδα κανενὸς Ἐγγελοῦ τοῦ κόσμου, γιατί ἡ φύση του ἦταν μυστικὴ, θρησκευτικὴ, ἰδεαλιστικὴ, βαθύτατα ἀντιρασιοναλιστικὴ καὶ ἀντιὐλιστικὴ. Μὰ διάβωλε γιὰ τοῦτο, ἄλλωστε, ἔφτασε καὶ τόσο ψηλά!

τό τόσο γνωστό ποίημά του, ο «Καλός Πολίτης», καυστικώτατο ποίημα σατυρικό, και μερικές αισθητικές μελέτες που τις δημοσίεψε ο Βάρναλης κατά καιρούς σε διάφορα περιοδικά, και που δείχνουν πόσο όξυς και απλωμένος νους είναι, τί βαθιά φιλοσοφική μόρφωση, τί σπάνια για τόν τόπο μας θεωρητική κατάρτιση έχει.

Δέν είναι καλλιτέχνης μόνο ο Βάρναλης. Είναι, καθώς τόμισα και στην αρχή της μελέτης μου, μία δρώσα προσωπικότης. Πνεύμα άδρό και στερεό, αλλά και όξύ και ανήσυχο συγχρόνως, άνοιγμένος σε όλα τά ρεύματα της εποχής μας, γίνεται φορέας και άγωγός της, με μία ύψηλή συνείδηση και επιλογή που πολύ λίγοι άλλοι διανοούμενοι στον τόπο μας έχουν.

Σάν καλλιτέχνης, αν δέν έχει συλλάβει και δέν έχει πλάσει άνώτερες ποιητικές μορφές, αν ο ρασιοναλισμός του και ή κάπως στενή προσκόλλησή του στην ιδεολογία του δέν τόν αφήνουν νά δεχτή και ν' αποδώσει με όλη τή δυνατή έλευθερία τή ζωή, και με όλο τόν παλμό και τόν κρα-

δασμό της, έξάλλου όμως έχει χαρίσματα που τά μοιά τους ή Ισοδύναμα δύο-τρεις άλλοι σύγχρονοι Έλληνες έχουν. Με τό «ζωγραφικό του» ύφος, άδρό, ζωηρό, φτερωτό, αισθητοποιεί τά πράγματα ο Βάρναλης, και τά πιο άφηρημένα, δημιουργεί μ' ένα άπροσδόκητο ζευγάριωμα λέξεων νέες σχέσεις ανάμεσα στα πράγματα που προξενούν νέες έντυπώσεις.

Άκόμα και στις ξηρότερες από τό θέμα μελέτες του, κατορθώνει ο Βάρναλης νά δίνη μία κίνηση, μιάν άλεγρία, κάτι σαν κυμάτισμα και σά ρυθμό χορευτικό, που πολύ λίγοι άλλοι Έλληνες πεζογράφοι έχουν. Η κίνηση αυτή όφείλεται βέβαια στη ζωντάνια του πνεύματός του. Σίγουρα, όμως, και στη φυσική του πολεμικότητα και στην όξύτατη σατυρική του διάθεση, που μού φαίνεται πως είναι και ή κυρίαρχή του. Και καθόλου άπίθανο χάρις σε τούτη τή σατυρική του διάθεση άκριβώς νά γράψη μία μέρα ο Βάρναλης ένα σημαντικώτατο—πεζό ή έμμετρο—για τά έλληνικά γράμματα έργο.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

Ψηφιδωτόν της Μονής της Χώρας (Καχριε-Τζαμί). Ο άρχιερεύς διδει τήν πορφύραν εις τήν Θεοτόκον.

Ε.Σ.Δ. Π.Ι.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008